

Эсэгэ ороо, эхэ нютагаа эб хамтаа мандуулая!

БУРЯАД

БҮГЭДЭ АРАДАЙ СОНИН

ЧИГИН

1921 оной декабриин 21-иээ гарана

2009
оний
июлийн
30
Четврт

№ 30
(21724)

Зунаи
нүүлшийн
сагаагшан
хонин нарын
9
гарагай
5

Манай сонин Россин хэблэлэй алтан жасада оруулагданхай

Августын 2 - Түмэр замай хүдэлмэрилэгшын үдэр

Улаан-Үдийн локомотив вагон-захабарилгын заводы - «Желдорреммаш» бүлгэмий филиалай хүндэт хүдэлмэрилэгшэд болон ветеранууд! Байгуулгынтай мундэлнөөр 75 жээлж ойн баяараар, мүн Түмэр замай хүдэлмэрилэгшын үдэрөөр та бүгэдэниие амаршалаа!

Анхаа түрүүшүүхиээ паровоз захабарилж, ажалайгаа алдартай замаа эхилгэн байнат. 75 жээлж хугасаада танай завод хэдэн удаа хубилаа, захабарилгагаа, хүдэлмэрийнгээ хэмжээ болон шанар дээшлүүдэн хүгжээ.

Мүнөө дээрээ Улаан-Үдийн локомотив вагон-захабарилгын завод үйлэбүрийн Мантан Томо байгуулгаа гээд мэдээжээ. Гиймэээ түмэр замай унаа захабарилгын шэн онын тухеэрэл гэнүүдэй нэбэрүүдээр. Заводго мэргэжэл ехэтэй, эбтэй зэтэй хүдэлмэрилэгшэд ордодолсотойгоор ажалаа ябуулна. Хэдэн үе залган, АВРЗ-дэх хүдэлдэж зонший байхаа.

Баяртайнай үдэртэй та бүгэдэнд аза жаргал, элүүр энхье, амгалан байдал, үйлэбүрийн захабаридаа үндэр түйлалтнуудые хүсээ!

Улаан-Үдийн Железнодорожно районой Захиргаан.

Түмэр замай хүндэтэх хүдэлмэрилэгшэд, ветеранууд! Буряад Республикин Арадай Хуралай үмэнэлэх та бүгэдэниие Түмэр замай хүдэлмэрилэгшын үдэрөөр амаршалнаа!

Россиид түмэр замууд ходоодо үндэр үүргээтийг байгаа. Юундэб гэхэд, түмэр замгуй Россин алишье хото гүйсэд дүүрэнээр хүгжэх аргагүй.

Зүүн-Сибирийн түмэр замай Улаан-Үдийн болон Хойто-Байгалийн таагуудай мэргэжэлтэд болон хүдэлмэрилэгшэд түмэр замай хүдэлмэрийн нургаал заршамые үеёе үеэд дамжуулнаар.

Танай хүдэлмэрийн нургаал заршамые үеёе үеэд дамжуулнаар. Танай хүдэлмэрийн нургаал заршамые үеёе үеэд дамжуулнаар. Танай хүдэлмэрийн нургаал заршамые үеёе үеэд дамжуулнаар.

Танай харюусалга ехэтгэй ажлаа хүдэлмэрийн ашаар үйлэдэбэри оныножоруулагдана, тусэбүүд бэлүүлэгдэнэ. Жэшшэн, Улаан-Үдэ-Наушка замаар зайн гол ябуулгагахаа гээд, ерээдүйдэх хараалгдана. Тийгээж Монгол болон Хитад руу бүри хүндэш ашаа гаргагдажаа болохо. Ашагтаа малтамалай уурхай байгуултын хэмжээн соо Новоильинск-Озерный ГОК-Таксимо гэнэн шэнэ түмэр замай барилгаа тусэбэлдэнэ.

Түмэр замай хүндэтэх хүдэлмэрилэгшэд! Танай хүнгэн бэшэх хүдэлмэри арад зондоо хүндэтэй. Буряад Республикин Арадай Хурал, республикин Правительство экономико хубилгын хүнгэн бэшэх сагтаа таңда туналамжаа үзүүлхээс ордодно. Түмэр замай хүндэтэх хүдэлмэрилэгшэдэй нийхан заншал та бүгэдэнэе эхитэй. Залуу халаан таниаа жэшшээ.

Түмэр замай хүндэтэх хүдэлмэрилэгшэд! Танай хүнгэн бэшэх хүдэлмэри арад зондоо хүндэтэй. Буряад Республикин Арадай Хурал, республикин Правительство экономико хубилгын хүнгэн бэшэх сагтаа таңда туналамжаа үзүүлхээс ордодно.

Баярай үдэртэх бүхий хүдэлмэрилэгшэдэг болон ветерануудтаа элүүр энхье, наин найханийн хүсэнэб.

Буряад Республикин Арадай Хуралай Түрүүлэгшын уялгануудые гүйсэдхэгшээ А.С.КОРЕНЕВ.

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

ПОДПИШИТЕСЬ

НА ГАЗЕТУ

«БУРЯАД-ҮНЭН» -
«ДУХЭРИГ»

По вопросам подписки на газету с получением в редакции или с доставкой в организацию (не менее 10 экземпляров) обращаться в отдел распространения по адресу:

г. Улан-Үдэ, ул. Каландаришивили, д.23, тел: 21-50-52, факс: 21-54-54.

По вопросам подписки газеты по почте обращайтесь в почтовые отделения Почты России до 20 числа каждого месяца.

Гунаан ехэ дэлхэй
Гурба тойроол «Дүхэригнай»,
Дүнэн ехэ дэлхэй
Дурбэ тойроол «Дүхэригнай».

Чингис АЮШЕЕВ приглашает

Заслуженный артист Бурятии Чингис Аюшеев приглашает на встречу со своими друзьями солистами Московского академического Музкального театра имени К.С.Станиславского и В.И.Немировича-Данченко народным артистом России Евгением Поликаниным, лауреатами международных конкурсов Сергеем Балашовым, Дмитрием Кондратковым, своей супругой лауреатом международных конкурсов Еленой Аюшевой. Концертмейстер - Татьяна Лобырева.

Чингис Аюшев - выпускник Улан-Удэнского музыкального училища имени П.И.Чайковского, Московской государственной консерватории. С 2003 года работает солистом театра имени Станиславского и Немировича-Данченко. Он лауреат международных конкурсов, обладатель Гран-при «Романсиада-2002», призер международного конкурса им.Е. Образцовой.

В программе концерта в Улан-Үдэ - арии из опер, а во втором отделении в исполнении Чингиса Аюшева и его друзей прозвучат русские романсы и бурятские песни.

Концерт состоится в Бурятской государственной филармонии 5 августа в 19 часов.

Д.БАТОРОВА.

ХОНИ ҮСХЭБЭРИЛГЭ ХЭР БЭ?

Буряадтаа эртэ үе сагхаа хойши хони үсхэбэрилдэг заншал байжан гээд мэдэнэбди.

Наяаны жэлнүүдэг республикаада хонин нүрэгэй толгойн олошоржко эхилгээнийн эли болонхой. Жэшшэн, 2009 оной январиин 1-эй бүридхэлээр, 234 мянган толгой тоологдоно. 2006 онийнхио 29 мянган толгойгоор дээшэ болоо. Республикин 15 аймагта хонин нүрэгэй тоо олошороо. Тийхэдэх Баргажанай болон Захааминай аймагуудтаа хүдээ ажажындууд хонидоо үсөөлээ гээд, ажаглагдана.

Зэдэн, Сэлэнгийн, Мухар-Шэбэрэй, Хориин аймагуудадаа бүри уни сагхаа хони үсхэбэрилгэ эрхийнгэдэг. Эгээл тиймэээс эдэ аймагуудтаа республикин бүхий хонин нүрэгэй хахадын шахуу тоологдоно.

2008 ондо томо болон дундаа зэргийн ажажындуудтаа 100 хонинхио 74 хурьган абаагаа. 2007 онойнхио 12 процентээр энэ тоо дээшэлээ.

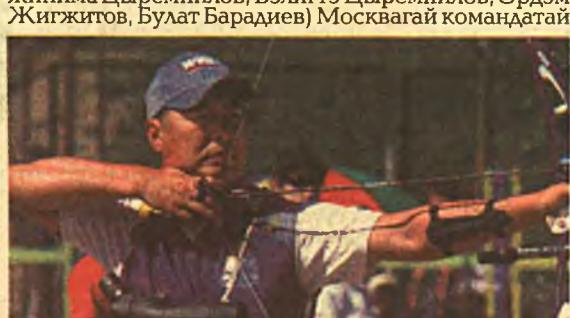
2006 оной Бүхэrossин хүдээ ажажын тоо бүридхэлээр хүдээгэй ажажуутгашдай 94 процент хубинь умсээдэх хони үсхэбэрилнэгүй. Зэдэн, Загарайн, Хурамхайай, Сэлэнгийн аймагуудадаа хубинь 7 ажажыдаа 200 толгой хонин нүрэг тоологдоо.

Хубинь хэрэг эхилгэшэд хони балай үсхэбэрилнэгүй. Хоёр лэ ажажыдаа 660 болон 750 толгой хонин бүридхэлээр абаагаа.

2008 ондо республикин хони болон ямаанай мяаханай шэгнүүр бүхийдээ 2724 тонни татаагаа. Энэ хадаа 2007 онойнхио 2 процентээр доошолоо, 2006 онойнхио 12 процентээр доошолоо. 535 тонно нонон бүридхэлээр абаагаа. 2007 онойнхио 3 процентээр мүн баагаа доошолоо.

Республикаада эрээдүйдэгийн үүлтэрэй хони үсхэбэрилгэ үргэнээр дэлхэрх гээд хүлеэгдэнэ.

Бурятстадай материалыар
Даржана ЦЕЛОВАЛЬНИКОВА бэлдээз.
С.ЭРДЫНЕЕВА оршуулаа.

ана-мана тэнсэжэ, нэмэлтэ годчинаудаа бултынен арба руу тудажаа чемпионуудаа болоно.

Блочно нурномоохар харбадаг тамиршадны мүн лэ амжалтаа түйлаа. Эхэнэрнүүдэй дүйнэдээ Викторийн Балжанова 3-дахи нуури эзэлээ. Тэрэ мүн манай Диана Тонгоеевын илажа, хүрэл медальдэх хүртээ. Эрэшүүлэй команда 3-дахи нууридаа гаралан байна. Мүн басагадай хоёрдохи нуури эзэлжэ, олон тоото спорто дургатайшуулье баярлуулсаа.

- Нэн түрүүн, Буряад Республикин Правительстваа баярхадаа хүрэгээ хэрэгжэй. Тэдэнэй ашаар иимэ томо мүрүсөөн үндэр хэмжээнэд үнгэрэгдээ. Мүнөө России сагхаадамал команда бүридхэгээжэ, Шанхай хотод болох дээхэн кубогийн дүрбээдэх шатадаа хабаадахаа. Удаань 20 үдэр соо Урда Солонгосто бэлэхэлгийн шатаа гарахадаа. Тийгээд Ульсан (Урда Солонгос) хотод дээхэн чемпионадтаа хабаадахадаа, - гээд Владимир Ешевийн дүнс согсогно.

Мүнөө Улаан-Үдээд годчинаудаа зэдэлнээр. Ушар гэхэд, «Байгалийн годчинаудаа» гэхэнэй Бүхэrossин мүрүсөөн эхилэнхий.

Борис БАЛДАНОВ.

Р-Н. БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

30.07.2009

БУРЯД УНЭН

№30(21724)

Дүхэргүй

Буряад Республикин Президентын №259 зарлигаар 2009 оной июлиин 15-даа Буряад Республикин гүрэнэй алба хаагшадта хабаатай Кодекс баталагдаа.

Буряадай Президентын болон Правительствын Захиргаанай гүрэнэй албанай асуудалнуудаар болон кадрова политикин талаар хүтэлбэрлигшын орлогшо – Гүрэнэй албанай, кадрова политикин болон административна хубилгалтын хороонд түрүүлэгшээ О.В. Хышиткуевтай хөөрэлдөөнхөө:

- Олег Валентинович, гүрэнэй алба хаагшадта хабаатай Кодекс ямар зорилготойгоор зохёгдооб?

- Гүрэнэй алба хаагшадай зүгнээ тушаалаа хэрэглэн үлүү гараха, абалга эдилгээд хамаарха ябадалтай тэмсэлгэ бүхы Rossiya соносходонхой гээд мэдэнэбди. Буряадай Правительствын баталжан тогтоолоор «2009-2011 онуудтаа Буряад Республикаада коррупцийт тэмсэлгэ» гээнэ программын хэмжээн соо иимэ Кодекс баталагдаба.

- Хэд нимэ Кодекс баримталха болонб?

- Тус Кодексын гүрэнэй алба хээж байжан хүн бүхэн ажал хэрэгтээ хэрэглэх ёнотай. Тэрэнэйдүрмээр үндэхэн, республикийн аймагуудай гульваанар нютагайнгаа муниципальна хүдэлмэрилгэшэдэй дүрим баталх болоно.

- Кодекс дотор юун тухай хэлэгдэнэ?

- Кодекс табан хубианаа бүридэнэ: юрэнхы мэдээ, ажалай налбары болон зорилгонууд, мэргжэлтэнэтийн гуримууд, гүрэнэй алба хэгвшэдэй албан тушаалдаа бээз ямараар абажа худалхэ дүрим, Кодекс эбдэгшэдэй хээлэлтэ.

- Ямар гуримууд баримталха болонб?

- Юрын лэ гуримууд, гүйсэдхээдэшье бэлэн. Хүнэй сүлөө эрхэнүүдэе хамгаалха, хуули баримталха, хүниие хүндэлхэ,

ГҮРЭНЭЙ АЛБА ХААГШАДТА ХАБААТАЙ ДҮРИМҮҮД

Мэргжэлээ нийнаар мэдэхэ, мэдэсээс хүгжэхэ, олонийн һургаал заршам сахиха. Кодекс дотор эдээн тухай бүри тодор бэшшээтэй.

Гүрэнэй алба хэгвшэд тушаалайнгаа үүргэ үндэрээр гүйсэдхээхэ, нийгэмдэ тогтоогий соёлы, политикин болон бусад заршам баримталха, гүрэнэй эмхийн дүрим сахиха, тушаалдаа хабаатай даабарияа саг соонь үрэ дүнтгийгээр дүүргэхэ, даабарияа ондоо эмхи руу даалгахагүй, ажал хэрэгтээ гүйхэнээр хандахагүй, эдбхитэй болон бээз даангий ябаха, өөртөө эрилтэтэй байха, өөрингээ хараа бодол хамгаалжа шадаха ёнотай.

- Тушаалайнгаа үүргэ үндэрээр гүйсэдхээдэе яагаад дэмжэх тухай Кодекс дотор хэлэгдэнэ гү?

- Гүрэнэй алба хаагшад тус Кодексын гүйсэд аүүрэнээр баримталха, физическо болон юридическэ иноурнуудаа алибаа нэгэ бэлэг (мүнгэ алта, урьналамжа, амарнанай түлөө түлбэрэ, унаа) абаха ёногүй. Албанайнгаа хэрэгзэр харийн газарнаа абаад асарнан бэлэг сэлэгүүдийн гүрэнэй гээд тоологдохо. Харин өөртөө үлээхээ хүсэбэл, худалдажа абаха аргатай.

- Кодексын эрилтэ хазагайруулбал, хүн яагаад хэээгдэхэб?

- Ажаглалта, донгдолго, тушаалдаа гүйсэд таараагүй тухай нэргэлээмжэ абаха, гүрэнэй тушаалнаа сүлөөлэгдэжэшье магад.

Буряад Республикийн Президентын болон Правительствын мэдээсэлэй албан.

Сарына ЭРДЫНЕЕВА бэлдэбэ.

ҮДЫН ЭРЬЕ СЭБЭРЛЭНЭ

Нургуулин үхибүүд энэ зунаараа Улаан-Үдийн предпринимтууда хүдэлжэ, мүнгэ салин олоно. Мүнөөдөрэй дүнгүүдээр Улаан-Үдийн ажакын талаар комбинаадта 36 нурагша ажалланна. Тэдэнэр хара ажалнаа бэшүүрхэнгүй, үдэр бүри тармаха газартань тармаад, баг шоройно Удийн эрье арилгана. Имэ ажалда дуратайшуул 5500 түхэригэй салинд хүртэнэ. Хажуугаарын нийн худэлнэнэй түлөө нэмэлтэ премиа авана.

Үдийн эрьеэр баг шорой гээшэ үдэрэй түршадаа нийээд бии болоно. Юуб гэхэд, иишээ зон олоороо сугларжа, хүхүүтэй-хэнэр сагаа үнгэрэнэ башуу. Тэдэнэй нүүлээр пивын банкандууд олоор үлэшэнэ.

Ажалай кодексын ёхоор 14 наа гүйсэнэн хүүгэд үдэрэй долоон часай ажалаар хангагдаха аргатай. Хэр зэргэ тус хуули ёногий сахигдажа байныен комиссийн шалгана.

Янжама КИМ.
Авторай фото.

КИРСАН ИЛЮМЖИНОВТА УРИЛГА ЭЛЬГЭЭГДЭЭ

Улаан-Үдээ шатар наадаар Бүхэ-рессин чемпионат үнгэрэгдэхэ юм. Тус хэмжээ ябуулаа сентябрин 1-нээ 14 хүртээр ябуулагдахаар хараалагдана.

Энээнтүүлаа Улаан-Үдийн захиргаанай физических культурын болон спортын талаар Управленийн дарга Чингис Лубсанов мэдүүлээ.

Чемпионадай комиссараар Максим Петрович Ивахин томилогдоо. Тэрээ России Шатарай федерациин гэшүүн, уласхороондын арбитр, уласхороондын мастер, спортивн педагогикин доктор. Хэмжээ ябуулгадаа 64 гроссмайстэрнүүд уригданхай. Манай республикаанаа тус мурсысөнэд Антон Шомос болон Олег Бадамцыренов хабаадаха.

Буряадай шатарай федерациин президент Геннадий Айдаев республикийн шатар наадаанай хүгжлэлтэдэй нийлээд нүлээ үзүүлээ. Буряадай эдир бэлгитэй

шатаршад гүрэнэй, дэлхийн, Европын конкурундуудаа түрүүлнэ. Мүн тийхэдэ "Шатар" гэжэ буряад болгүм дэлхийдээрэ мэдээжэ болонхой. Жэлэйт түршадаа республика дотор шатар наадаар зуугаад гаран мурсысөнүүд үнгэрэгдэгэнэ.

- Шатар наадаан Үндээнэтэй номой санда үнгэрэх юм. Илагшадаа 2,5 миллион түхэригэй бэлэг сэлэгүүд баригдаха.

России Федерациин Правительствын вице-премьер Александр Жуков; России Президентийн советник, России Шатарай федерациин вице-президент Аркадий Ходоркович, уласхороондын шатарай федерациин президент, Хальмагай президент Кирсан Илюмжинов уригданхай. Мүн тийхэдэ шатар наадаар төлөжүүлэг гүйсэдхэгшээ Эльмира Мирзоева уригдаа.

Янжама КИМ.

ШЭДИТЭ СЭСЭГҮҮД ШЭМЭГЛЭЭЛ

Улаан-Үдийн гоё найхан сэ-сэгүүдээр хүдээ ажакын академиин дэргэдэхий "Забайкалье" гэжэ түбэй гэшүүд шэмэглэнэ. Тэдэнэр ажалаа майн эхинээ ябуулаар. Нэн түрүүн газараа бэлдээд, тэрэнэй удаа тарилгын ажалаас эхилнэ. Мүнөөшье ехэ ажал үлэнхэй.

Нийслэл түб хотодо шара угтээ шафранууд олоор ургана. Юундэ, иимэ сэсэгэй зүйл таригдаабгэхэдэ, тэрээ Сибирийн хүйтэн уларид аянаар таарадаг ургамал юм. Гинин целиозия, сальвия гэхэ мэтээ сэсэгүүд баал эндэхий шэрийн уларилдаа таарамаа. Правительствын байшанай хажууда хэдэн дабхар клумбами юм. Тэрээн дээрээ ирис гэжэ сэсэгүүдээ олоор таринхай. Июнийн эхиндээ ирис гоё найхан дэльбэнүүдээ ынбаруулан сэсэглэдэг, тийн тэрэнэй сэсэглэж үнгэрхэсагтаа түбэй хүдэлмэрилгэшэ ондоо зүйлэй сэсэг тарина.

Харин Байгалийн экономическая форумдо өрзэн айлшад Улаан-Үдийн мэдээлэлээр хомор хото гэжэ хэлэнэн байна. Энээндийн хараада аван, сэсэгүүдээ олоор таригдахаа бээз.

Янжама КИМ.
Авторай фото.

«ОПТИКА» НА ЛЕНИНА – ОПТИМАЛЬНЫЙ ВАРИАНТ

...Мы вели репортаж из «Оптики на Ленина, 29» в седьмом году. У коллектива был настрой оптимистичный, правда, почему-то руководство не столь смелошло на рекламу, забыв или попросту не зная золотое правило рыночного времени – предложеный товар уже наполовину продан! На наш вопрос: «Как дела? Майя Хамхаловна Моксохова любезно сообщает, что у них новый директор. Вот как! И догадываясь, что пресса в условиях мирового финансового кризиса выживает в основном за счёт пиара, говорит: «А вы пройдите к Юлии Александровне в кабинет»...

Об идеях и задумках Ю.А.Зарбуевой, мы думаем, СМИ обязательно в этом году расскажут. Впечатление такое, что директориса не сидит в кресле, а ходит по инстанциям, оперативно решает все возникающие вопросы, придерживаясь, на наш взгляд, девиза «Успеха не ждут, к нему идут».

В заключение по секрету сообщим, что хорошие очки стоят весьма недешево. Однако не 29 тысяч рублей, как в одной из частных фирм города! И не два – три столичника за китайский ширпотреб с улан-удэнских импровизированных лотков. А «золотая середина» - в пределах 1,5-2 тысячи, что оптимально для массового потребителя. На Ленина, 29 работает офтальмолог, есть необходимый аппаратура... Будущее за такими предприятиями.

Любовь ПЕТУХОВА.

ТАЙЛГАН В ЧЕСТЬ БУХА-НОЙОНА – ГЛАВЫ 13 ХАТОВ – БОЖЕСТВ БУРЯТСКОГО ШАМАНСКОГО ПАНТЕОНА

ХАНОВ, считающихся детьми тэнгриев, много; подобно своим родителям, они делятся на западных и восточных и занимают различное положение. Некоторые из них, особенно хозяева обширной территории, горных систем, крупных рек и озер или каких-либо сфер человеческой деятельности, приобрели общебурятское значение.

В группе выдающихся ханов первенствующее место принадлежит Буха-нойону - тотемному предку булагатов и всех бурят. **Булагат хуни Предок гарбали, булагатов,**

Буряаг хуни Корень утхаа всех бурятов,

-подчеркивается во всех гимнах, посвященных Буха-нойону и его жене Будан хатан. Г.Н. Потанин отмечал, что каждый бурят считает долгом в течение своей жизни хотя бы один раз принести жертву этому божеству, его жене и сыну, а при наличии достаточных средств повторять этот ритуал ежегодно и чаще.

Впервые после советского периода тайлан в культовом месте Буха нойон был проведен в 1993 году. Организаторами тайланга выступили ведущие шаманы организации "Бөө мүргэл" и представители общественности Бурятии. Проведение тайланга рассматривалось организаторами как путь возрождения исконной религии бурят и одновременно как способ выражения национального единства.

В 2008 году 13 августа шаманская организация "Тэнгэри" (Улан-Удэ) и шаманская организация "Мунхэ тэнгэри" (Агинск) провели совместный обряд в Тункинской долине, посвященный Буха нойону. Организатором выступила семья шамана, выходца с. Улбугай Тункинского района, члены шаманской организации "Тэнгэри" Халзаруева Бато-Мунко Шоймболовича.

О летних тайланах

Общественные обряды - тайланы проводятся сегодня по всей территории расселения бурятских родов. Идея возрождения общественных тайланов принадлежит Надежде Степановой. В 1993 г. Н.А. Степанова организовала и зарегистрировала в г. Улан-Удэ Ассоциацию бурятских шаманов "Хэсэ хэнгэрэг" ("Грохочущий бубен"), впоследствии переименованную в "Бөө Мүргэл". В 90-е годы шаманская организация "Бөө мүргэл" возобновила обряды в честь главных божеств - покровителей бурятского народа.

На сегодня основным инициатором общебурятских тайланов выступает религиозная шаманская организация "Тэнгэри", созданная в 2004 году. В ее ряды входят шаманы - выходцы бурятских родов Бурятии, Читинской и Иркутской областей. Общебурятские тайланы совершаются совместно с шаманами Агинской шаманской организации "Мунхэ тэнгэри", которая была создана в 2005 году, как филиал "Тэнгэри". Обряды проходят под руководством шамана, председателя МРОШ "Тэнгэри" Байра Жамбаловича Цыренжапова и шаманки, председателя МРОШ "Мунхэ тэнгэри" Баяры Бадмажаповны Балдановой. В обрядах участвуют шаманы с "черным" и "белым" посвящением, имеющие кузнецкое посвящение - дарханы, а также шаманы, имеющие целительские способности и способности ясновидения. Некоторые шаманы имеют одновременно несколько видов посвящений.

Весенний тайлан проходит в г. Улан-Удэ и в п. Агинск, летние тайланы - в г. Улан-Удэ, на острове Ольхон и в Тункинском районе. Завершается сезон обрядов осенним тайланом в г. Улан-Удэ.

В ЭТОМ ГОДУ ЛЕТНИЕ ТАЙЛАНЫ ПРОЙДУТ:
1 августа - "Арын 13 ноёд" - тайлан, посвященный 13 хатам. Ежегодно проводится на о. Ольхон, с.Хужир.
5 августа - тайлан, посвященный Буха нойону, проходит в Тункинском районе с. Далахай.

Оказали поддержку и финансовою помошь: глава администрации Тункинского района Петухов Николай Доржиевич, руководитель лечебно-оздоровительного предприятия "Жемчужина" Батлаев Андриан Александрович, Ильин Сергей Цыренжапович, ген. директор лечебного предприятия "Хонгор Уул". Предприниматели с. Зун-Мурено: Салданов Жорж Аюшеевич, Тулуев Дмитрий Дашинаевич, Шалдушкеев Чингис Андреевич. Частные лица: учитель Зун-Муринской школы Валентина Бадмаевна Шалдушкеева, Халхаева Лариса, Патархеева Евгения, пенсионер, бывший директор Зун-Муринской школы Ханда Аюровна Убушева. Доктор философских наук, профессор, заслуженный деятель науки РБ Сергей Шеновович Ускеев выступил с приветственной речью, где поблагодарил организаторов тайланга и шаманов за проведение обряда.

Тайлан был проведен на известном горячем источнике недалеко от села Жемчуг. Здесь в 1954 году было вскрыто месторождение минеральных горячих вод, ставшее популярным местом отдыха и лечения не только местного населения, но и многочисленных гостей района. Сегодня место выхода источника благоустроено: работает лечебно-оздоровительное предприятие "Жемчужина", работают частные предприятия местных жителей, базы отдыха, а также профсоюзные пансионаты иркутских предприятий.

На обряде присутствовали отыдающие из Иркутска и Бурятии, Красноярска и Якутска. Присутствовали не просто в качестве стороннего наблюдателя, гости активно участвовали в обряде, выполняя указания шаманов и их помощников. Большинство приезжающих в Бурятию верят, что это особенное место, что бурятские шаманы обладают особенной силой и поклонение бурятским божествам один из важных моментов пребывания в этих прекрасных и таинственных местах.

К сожалению, первый общественный тайлан в Тунке прошел незаметно для жителей самого района.

В этом году Тайлан будет проведен в местности Далахай, как и в бытые времена у подножия гряды Восточных Саян, где находится ставка Буха-нойона.

МЕСТО ТАБУИРОВАНО

Нужно знать, что существует запрет на восхождение непосредственно к скале. Запрещается приближаться к этому месту молодым девушкам, женщинам. Разрешено мужчинам и женщинам пожилого возраста. Предварительно нужно обратиться к буддийскому священнику, для проведения обряда "Разрешение на посещение святых мест". На горе, как и в других культовых местах, правила предписывают вести себя тихо, не шуметь, не сорить, и обязательно оставить дар Буха-нойону.

Живописные окрестности у священной скалы открывают одну из множеств таинственных граней Тункинской долины, позволяют глубоко ощутить первозданную красоту ее природы, скрытых в тишине лесов, журчании горных речушек, пении птиц... Открывается красивый вид на противоположную гряду Хамар дабан и на Торскую долину Тунки. Саму скалу природа сотворила из белого мрамора, она находится на высоте 1050 метров. На ее вершине стоит буддийская кумирня-бумхан. Местные жители любовно обили маленький бумхан листом алюминия, сохранив ее от дождей и сильных потоков ветра. С долины она отражает солнечные лучи и становится особенно радостно уловить лучики восходящего солнца или оранжевые лучики заката.

Жители долины свято верят, что Буха-нойон стоит на страже их мира и благополучия. На общебурятском тайлане будет оказан почетие главе 13 хатов и Буха нойон будет призван охранять мир и благополучие всего Байкальского региона.

Почтание Буха-нойона имело первоначально племенное значение, а затем постепенно распространилось на всех бурят, проживающих, начиная от современного Нижнеудинска и кончая восточным Забайкальем. Буха-нойона знали и буряты Внутренней Монголии. У хоринских бурят, включая агинских, Буха-нойон входил в состав триады северных нойонов.

Ламы, будучи бессильны вытравить культ Буха-нойона, обратили его в свою веру, назвали его Ринчен-ханом и составили в его честь специальный сэргэ - ритуальный текст, а на одном из выступов священной скалы Буха-нойона (недалеко от улуса Торы в Тунке) воздвигли буддийскую кумирню - бумхан.

От приверженцев ламаизма не отстали и православные миссионеры: чтобы привлечь в лоно христианства шаманистов, они построили часовню на другом выступе скалы Буха-нойона, окрестив его святым Николаем.

Из книги Т.М. Михайлова

"Быт" бурят в настоящем и прошлом"

КАК ПРОЕХАТЬ?

На общественном транспорте: с ж/д станции Слюдянка курсируют рейсовые автобусы и микроавтобусы до с. Нилова-Пустынь, с. Кырен, с. Аршан. Доехать нужно до с. Торы. Это примерно 50 км от станции. В администрации с. Торы и с. Далахай помогут снять комнату или летние домики у местных жителей или можно договориться в частном порядке. К подножью можно пройти с местными проводниками пешком или на лошадях.

На личном транспорте. По федеральной трассе Култук - Монды от с. Торы ведет насыпная дорога в с. Далахай. Ориентиром служит стадион в с. Торы. Дорога проходит по мосту через реку Иркут. Расстояние Торы - Далахай 3 км. В Далахе дорога раздваивается, ехать можно по любой из них, но лучше при этом взять местного проводника, так как дороги петляют.

Пешком. Посещение святого для бурят места - прекрасная возможность для пешего хода, своего рода паломничество, которое можно совершить, оставив транспорт в селах Далахай или Торы. В этом помогут в администрации сел или можно договориться в частном порядке. Расстояние от села Далахай к подножью горы, где будет проходить обряд, составит примерно 2 км. Подъем к самой скале проходит по не обожженной тропе и также составляет примерно 2 км.

5 августа - тайлан, посвященный Буха нойону, пройдет в Тункинском районе с. Далахай.

ОБЩЕБУРЯТСКИЙ ТАЙЛАН, ПОСВЯЩЕН 13 ХАТАМ "АРЫН 13 НОЙОД":

- 1. Буха нойон - глава 13 хатов,
- 2. Бодон хатан эжи - супруга Буха нойона
- 3. Эмнэг сагаан нойон баабай - хозяин реки Иркут,
- 4. Ама сагаан нойон баабай - хозяин реки Ангары
- 5. Бата сагаан нойон баабай (гора Бархан Уул) - хозяин Баргузина
- 6. Хаан Бухэ Баатар нойон баабай - хозяин реки Селенга
- 7. Хаан Бухэ Шара Нагарай нойон баабай - покровитель рода бодонгут
- 8. Хаан Бахар хара нойон баабай - хозяин Байкала
- 9. Хаан хотон нойон баабай - хозяин Ольхона
- 11. Нолмон хатан эжи - хозяйка Ольхона, супруга Хаан хотон нойона
- 12. Хаан Бэлэг Биюу Бишу Заарин Дурсиха (полуостров Святой нос)
- 13. Хашаагай эзэн Хаан Заргааша ноён - хозяин горы Хашаагай (Восточный Саян)

На обряде шаманы вызывают 13 духов-онгонов, используя практику "вселенного духа". Обряд длится около 12 часов, за это время шаманы общаются со всеми 13 хатами, призываю взять под свое покровительство жителей региона и защищать их от войн, пожаров, наводнений, эпидемий и других стихийных бедствий.

В рамках тайланга проводится международная научно-практическая конференция на тему "Ольхон - святое сердце Сибири" в которой принимают участие представители российских регионов и разных стран мира. Организация и проведение конференции зависит от количества участников. Также шаманы "Тэнгэри" проводят "мастер-классы" для шаманов Иркутска и других регионов, раскрывая технику шаманской практики "вселение духа-онгона".

Япония, Токио.

Подготовила страницу Наталья ХАЛУДОРОВА.

30.07.2009

БУРЯД ҮНЭН

№30(21724)

Дүжэргүй

ЖСОН

6

№30(639)

Юбилей

АСАГАДАЙ НУРАГШАД, АРИГУУН БЭЛИГТЭЙ

Манай нургуулида нийхан концерт - наадан үнгэртэгдэж, шэхэнэй шэмэг, нюдэнэй хужар болож байдаг. Иймэ концертиудэй нэгье Шэнэ - Элхиний соёлын нургуулини Асагадай филиалай хормейстэр Янданова Любовь Намсараевна, концертийст Янданов Василий Леонидович, хореограф Зиберт Анна Жамсарановна турбан бэлдэн үнгэртэй.

2008 ондо нютагтамны нургуулиин шэнэ байшан баярай оршино ирэгдэж, нургуулиин ажабайдалдашы схэхэн хубилтанууд эхилээ. Нэгээ миллион түхэригэй шанда хүртөөбди. Соёлын нургуули ирэгдэг гээшмийн нурагшадай хүгжэлтэдэй тон ехэх ухдатай. Нургуулийн хүгжэлтын программа бүхэдэлхийн арадуудай соёлтой танил суулха гэнэн шзглэлтэй юм.

Тиймээс мүнөө үедэ нурагшадын хүгжэхэх гээшмийн гол зорилго болно. Нурагшад хатарай, дуунай хэшээлнүүдээ тон баяртайгаар ябадаг. Зүбөөр дуулажа, хүгжэмшгэнхийн нурагшадай хүгжэлтэдэй тон ехэх шадабары гээш. Уян нутгархай хүгжэлдэй хатар гүйсэдхээж байхада, содхэлдэ ямар зохиц бэ. Багшанаршье вокальна группа байгуулжа, Любовь Намсараевнагийн хүтэлбэрийн дороо Даша Дамбаевийн "Сэлэнгэ".

гэж адуу Уран нийханда - угаа шуналтайгаар

аймагай
"Түрэл ню-
таг тухай дуул" гэхэн конкурсын дипломоо дуулажа, III шатын дипломоо хүртөө. Мүнөөшье концерт нурагшадай, багшанарай хоорорхийн эхилээ.

Эхин ангинийн нурагшад хүгжэлдэй олон дуунуудын мэдэхэй болож, бэлгийн шадабарияя харуулба. Басагадай вокальна группа "Бүмбэгэ", "Чунга-чанга", "Нийхан даа" гэхэн дуунуудын солготой хүхюүтэйгээр гүйсэдхээбэ. Багша Василий Леонидович ямаршье хүгжэмийн инструмент дээрээ наадаха шадабаритай, синтезатор дээрээ, аккордеон дээрэшье нурагшадай дуулажа, наадажа үзэнэ, фонограммаа өөрөө бэшэхэ шадабаритай. Эдирэнхэн хөөрхэн дангина Намдакдоржиеva Норжима "Мүнгэн тобшо" дуугаараа аймаг соогоо сууринхай. Энэшье удаа алга ташалган удаан замхаагүй.

Шэнэхэн тоонтотой эгээш агуу Динара Гандиг хоёр олонийн найшаалдай хүртөө. Дишиар регионий хоорондын "Дангица-Гэсэр-2009" гэхэн фестивалин I шатын дипломатгка, бага наанханаа хатартай дурагтай, Хитадай Хүхэ хотодо хатарай конкурсдо хабаадаан. Энэбасаган уян нутгархай бэлтгэй, урихан дулаан шарайтай, хатарынхай харагшаддулааханаар угтан абаба. Гандиг хадаа ирагуу найхан хоолойтой, Гонконгдо болоноог дэлхийн хүгжэлдэй дуунай конкурсдо ургиданаан юм. Эхийн тухай монгол дуунини хүн бүхэнние уяруулаа. Гандиг халуун алга ташалгаар үдэшгэдээ.

"Эдир Будамшуу" конкурсын Гран-придэх хүргээнд Доржо Түдупов бултанай зүрхэ үниний булянхай. "Сайн байна" гэжэ дуу ханхинуулба.

Энэ жэлдэ манай нургуулида бэлигтэй нурагшад олоороо ерээ, Арюна Нимаева Улаан-Үдээх хүгжэмийн нургуулида нуралан, нариихан найхан хоолойтой, өөрынгөө хүгшэн эжы Анна Дагбаевнаа нажаажа, дуудулаха дурагтай. Ород хээн дээрээ "Лебедь белая" гэхэн дуу ханхинуулба. Номина Намсараева тоонто нютагтаа ерээж, баан бэлигтэй байнанаа "Намжаа үдээш" дуугаараа гэршэлбэ. Неронгри хотоо Асагад нютагтаа бусаан Хайдаповтой булын 5-дахи ангинийн нурагшадай Хайдапова Дарима Чайковскиин хүгжэм синтезатор дээрээ наадаба. "Бородотой үдээш" тухай гүннитай дуу 8-дахи ангинийн Амарсаны Намсараевын шаңынчийд анхаралдаа дурагдаба.

Концерт-наадын хатаршад бүрийн гоеор шэмгэлэбэ. Хатар харааны хүн сэдэхэлээ уяржа, уян нутгархай басагад, хүбүүдэй шадабаринь арасашагүй гэжэ тэмдэглэбэ. Нэрээмэй алга ташалгаар монголийн хатар, "Назездницы" ёхор утгагдаба. Анна Жамсарановна багахан хутасаа соо шабинаараа хатарай нюусаннуудтай танилцуулж, эдэй олон хатарнуудын табяа. 8-дахи ангинийн Алтана Падиева, Эржэна Намдэцкова, Марина Хайбзанова, Лубсан Цыденжапов, Батор Цыдыпов гэгшэдэй иэрлэмээр.

Нурагшадай багшанараа үүдэнэдэй баяртайгаар угтан абаадагын, хэшээлнүүдээ хүлээндэж байдагын эдэй багшанарай абыяас, дундшагүй баялиг, тэдэнэрэй хоорондохи дулаан харилсаа харуулна.

Наадын шэмгэлэхэн үшвээ нэгээ ушар гэхэдэ, драматическая кружной хид Гоголин ойн баярта зарюулсан зүжэг харууллаа. Республикин уран шүлэгийн мурсын үүдэй илагша Раднаев Намдак Н. Нимбуевай "Разговор с веком" шүлэг уншаа. Хүтэлбрээрэлгэшэн орд хэлэнэй нурагшадын уран найханай орон руу дахуулжа ябанан багшанартай баярын хүргээд, хүбүүгүүн бүхэнтэй бэлгийн талаантай гэхэн үзүүлэгчийн баясаад, хүгжэлдэйний сэдэхээлүүс уран найханай зүйлээр үшвээ баяжуулжа байг лэ гэжэ хүсээ.

Очири-Ханда НАНЗАНОВА, буряд хэлэнэй багша.

ВЕРХНЕ-ТОРЕЙСКАЯ ШКОЛА ЗНАМЕНИТА ВЫПУСКНИКАМИ

Этим летом Верхне-Торейская средняя общеобразовательная школа Джидинского района торжественно отметила свой 85-летний юбилей. Она была открыта в далеком 1924 году решением Правительства Бурят-Монгольской АССР и сыграла большую роль в судьбе многих тысяч выпускников.

Первым учителем-организатором этой школы был уроженец Кяхтинского района Буда Доржиев. В 1925 году на 150 конных подводах было перевезено здание бывшего Армагского волосного управления и переоборудовано под начальную школу. С этих пор дети стали учиться в отдельных классных комнатах со своим учителем. В стенах этой школы учились такие знаменитые люди, как первый Герой Советского Союза из Бурятии А. Гармаев, народный артист СССР Д.Ц. Дашиев, народные артисты Российской Федерации Н.Д. Гендунова и С.Д. Будажапов, доктор филологических наук, профессор БГУ С.Ш. Чагдуров, кандидат исторических наук Е.Л. Бадмаев и многие известные в Бурятии люди.

В 1967 году начальная школа была преобразована в 8-летнюю школу. Первым ее директором был Б.Д. Банзаракцаев. В 1968 году методом "народной стройки" был построен и введен в строй новое деревянное здание школы.

В 1988 году 8-летняя школа была преобразована в среднюю школу. Большую роль в организации средней школы здесь сыграл директор нашего базового хозяйства "Оёрский", депутат Верховного Совета Бурятской АССР С.М. Филиппов, который на основании ходатайства населения сумел добиться решения Совета Министров Бурятской АССР о преобразовании в среднюю школу. Со дня основания 8-летней школы здесь работали: Б.Д. Банзаракцаев, Г-Б. С. Токтохов, Б.Л. Балданов, Т.Д. Жабаева, В.Ж. Дансорунов, О.Д. Хандуева, Б.Ч. Дамбаев, С.Л. Данзанова, Ц-Д.А. Тучинова. В данное время коллектив школы возглавляет молодой, творчески работающий и инициативный педагог П.Л. Бадмаев.

Сейчас выпускники школы достойно работают во всех отраслях: в сельском хозяйстве, промышленности, здравоохранении, образовании. За прошедшие годы школа выпустила 14 серебряных медалистов и все они, подтвердив свои знания, поступили и закончили высшие учебные заведения, работают плодотворно и успешно, прославляя свою малую Родину - Торейскую долину. В настоящее время выпускники школы с успехом обучаются в высших учебных заведениях столицы республики, г. Томска, Санкт-Петербурга и других городов. По итогам 2008 года школа заняла I место в номинации "Школа - социокультурный

центр села" среди школ района. В школе результативно работают 23 учителя, из них 8 учителей имеют высшую квалификационную категорию. В школе 3 заслуженных учителя Республики Бурятия, 3 Почетных работника общего образования Российской Федерации и один победитель конкурса лучших учителей Российской Федерации - 2008 года.

На юбилей школы приехал поздравить всех М.Р. Чойбонов - Дид-Хамба Лама Буйдийской традиционной сангхи России по внешним экономическим связям, председатель Союза писателей Республики Бурятия с Почетной грамотой и денежным подарком в сумме 10000 рублей. Приехали также поздравить с юбилеем супруга Е.Л. Бадмаева кандидата исторических наук, автора книги "Мир огромен, но малая Родина одна", Е.Ж. Бадмаева - заслуженный учитель Республики Бурятия, отличник просвещения РФ, супруга первого директора 8-летней школы Д.Б. Банзаракцаева - А.И. Палыпанова, отличник просвещения РФ. Прибыли известные теперь выпускники школы - З.Г. Тумуров, заслуженный экономист РБ, Р.Х. Жамсаранов - полковник ФСБ, ветеран педагогического труда и спорта, меценат детского спорта Д.С.С. Ванжилов, кандидат ветеринарных наук, старший научный сотрудник института биологии СО РАН З.Г. Самбуева, директор Республиканской Госконюшни и ипподрома Э.Б. Буянутueva, представители землечастства Верхнегорея, многие выпускники и другие гости. Сначала состоялся "круглый стол" по теме "Проблемы и перспективы развития Верхнегореяской школы", где решались задачи по оснащению школы учебной мебелью и оргтехникой за счет внебюджетных источников.

Затем на торжественную линейку выстроились выпускники разных лет, начиная с 30-х гг. XX века до настоящего времени. Торжественную линейку открыла директор школы П.Л. Бадмаева и каждый выпуск отчитывался о своем прибытии. С поздравлениями в честь юбилея школы выступили: глава МО "Джидинский район" В.В. Батодоржиев, председатель Союза писателей РБ М.Р. Чойбонов, начальник управления образования В.Д. Ванкеева, многие выпускники и гости. От всех выступавших и приехавших на юбилей поступили подарки на сумму 130 тысяч рублей на развитие, реконструкцию и капитальный ремонт школы.

Дээдэ-Торииин сургуули

Октябрьши хубисхалай
хүүлээр
Олон зоной зууршалгаар
Эрдэм ухаанай гуламтаа
Эхин сургуули нээгээбэ.

Аяар хореод онуута
Араг зомной хамтаржа,
Армагай волостиин
байшангые
Асарба зуугааг подвороор.

Улаан түмэр оройтой
"Улаан сургуули" алдаршаа,
Ухаан, эрдэмий нюусые
Улаг зондоо тараагаа.

Бэлгэх эхэтэй шабинарын
Баян Ториёо магтуулаа,
Габьяа эхэтэй шабинарын
Гүрэн түрээз хамгаалаа.
Түрүүшүүн Буряадай
героймийн
Түрэл нюатагаа суурхуулаа,
Тэнюун дууша хубурчай
Түби, дэлхэгээр хангуурдаа.

Суута эрдэм ухаатан
Сургуулиин байшангаа
гараа юм,
Түрэл нюатагаа мартангүй,
Түлгүүри болож ябагдаг юм!

Олон үеын багшанар
Оржо энгээмийн гараа юм,
Бүтээгдэх Ториин зонийн
Баяр хүргэж ябагдаг юм!

Буурал сагаан багшанартаа
Баяр хүргэн мургэнэб,
Үе үеын шабинартаа
Үргэн харгы юрөөнбэ!
Ухаан эрдэмий гуламтаа
Улаг зоной түлгүүри,
Мунх эрдэмий гуламтаа
Манай Ториин сургуули.

Ерээдүйн болохо сагуута
Ерэхэ бэшэгтэй
шабинарнуу,

Тэрээр эрэхэ шабинарны
Тори нюатагаа суурхуулхад!

Коллектив школы выражает огромную благодарность и признательность всем коллективам школ района, гостям и выпускникам за моральную и материальную поддержку деятельности школы.

Большой группе учителей и технических работников вручены Почетные грамоты от администрации Джидинского района, Управления образования района, МО "Верхнегореекское" за достигнутые успехи в обучении и воспитании детей, за многолетний и добросовестный труд и в связи с 85-летним юбилеем школы.

Борис ДАМБАЕВ,
Почетный работник общего образования Российской Федерации, победитель конкурса "Лучший учитель Российской Федерации - 2008 г.", учитель истории и обществознания школы.

№30 (639)

Тооно

БУРЯД ҮНЭН

30.07.2009

Дүжүрэг

№30 (21724)

Айл булэ тухай амин шухала хөөрөлдөөн

А.БАТОМУНКУУВАЙ фото.

Хүн бүхэнэй наан соо гэр бүлийн аша туна байдаг гээш. Урданай сагнаа эхилээд иимэ ён гурим буряад арадга байнан юм. Мүнөөшье че сагта зон уг угаараа сугларжа, бэе бэетзеэ мэдэлсэж байдаг. Иимэ нангин утанаанууд таараа наа, элдэб хийшолонто уйлэ хэрэггүүд ушаржаашье болно.

Тиний залуу нүргэгтийн угаа мэдэж, ханилгаа гансадаа наангин зөвлөнөөр хандахаа болон бусад шухала асуудалнууд дээр тус статья соо бодомжлоод узее. Танай корреспондент хэдэн респондентнүүдээр хөөрэлдэбэ.

ХАНИЛААД ХАХАСАНХААР, ХАНИЛАНГУИ ЯБААН ДЭЭРЭ

Татьяна Николаевна Сенгеева - психолог, "Формула успеха" гэжэе психолого-педагогическаа түүбийн директор. Тэрээр эхэнэр хоёрой хоорондохи хани харилсаанай шийдхэгдээгүй асуудалнуудаар консультацийн эрэгтэй юм. Гээмийнэд психологийн "Залуу гэр бүлэ" гэжэ ном хэблэгдээ.

Татьяна Николаевна тус шухала асуудалаар иигэжэ хэзэнэй:

- Мүнөө че сагта залуушуултон эргэхэнэй бэе бэетзеэ хани наа, тиймээнэй бээз таархашье ушарнууд олоор тудана. Иимэ уйлэ юундээ ушарнаб гэхэдээ, манай залуушуул эхээсэгынгээ аша тунаар байжа нуранхай. Тиний тээвэр ходол тэнгэрийнээ юумэ хүлеэндэн шэнги байдаг. Энэнь том муу.

Европын зон залуушуулдаа түрэх хурим хэжэ түнхэдэгүү. Тээвэр залуушуулайнгаа богохихон болзор соо байгаад, гэртээ тараашоо наань, ямар нюураар нүхэд, танил зонно харахабиди гээд нэн түрүүн бодлогото болодог юм. Манай гүрэнэй зон доохон. Совет че сагнаа эхилээд манай гүрэнэй эрхэтэд "миний уримни хүн зонноо дутангүй ябаг гээд лээ", хамагаа гаргажаа, мүнгэ урьнажаа байгаад, түрэх найр наяргана. Тиймэндээ манай залуушуулшье ёёрын бол-

долгуй ургана. Иимэ залуушуул ургажа, хүн болоогүйдээ айл болохонинь тон хэсүүтэй байна. Мүнөө че сагта 40-өөд наанаа гүйсэнэн эрэшүүл ба эхэнэрнууд гэр бүлэ болон түбхинэжэ, хамтаа нуухажаа зүрхэлээгүй ушар олон.

Залуушуул харгыа замаа өөнгээдээ гаргахаа ёнотой. Мүнөөшье хараад узэхэдээ, гүрэн засагаархид залуушуулые гэр байратай болгохын тулса субсидийг үгнээ.

АЖАЛ ХУДАЭЛМЭРИДЭ ДҮИ ДҮРШЭЛГЭХ ХҮН ХАНАШЬ ЯДАХАГҮИ Түүхийн эрдэмий доктор Ш.Б.Чимитдоржиев:

Униурданай сагнаа хойши монгол түүргатаа арадууд олон ури хүгэдээ тайлан юм. Жэшээлбэл, хэжэнээдээ зарим айл 5-6, тийн үшээшье олон хүгэдээ тайлан. Эхээсэгэнэр ури хүгэдээ гэхэдээ гомдог болонхой.

Тиймэндээ залуушуул үндэр нанатай зонно хүнээлж ябагты. Жэшээлбэл, хөөрөлдээжээ байхыа сагтаа, заабол нанатай хүнээгээ нанамжа шагнаад алахаа хэрэгтэй. Эрдни-Хайлан Галанхийн гэжээ дборомбо-ламын "Бэлгийн толи" ном соо энээн тушаа уншажаа болоно. Олон хүгэдээ айл ури хүгэдээ залуушуул үндэр нанатай зонно хүнээгээ ябагты. Жэшээлбэл, хөөрөлдээжээ байхыа сагтаа, заабол нанатай хүнээгээ нанамжа шагнаад алахаа хэрэгтэй. Эрдни-Хайлан Галанхийн гэжээ дборомбо-ламын "Бэлгийн толи" ном соо энээн тушаа уншажаа болоно. Олон хүгэдээ айл ури хүгэдээ залуушуул үндэр нанатай зонно хүнээгээ ябагты. Жэшээлбэл, хөөрөлдээжээ байхыа сагтаа, заабол нанатай хүнээгээ нанамжа шагнаад алахаа хэрэгтэй. Эрдни-Хайлан Галанхийн гэжээ дборомбо-ламын "Бэлгийн толи" ном соо энээн тушаа уншажаа болоно. Олон хүгэдээ айл ури хүгэдээ залуушуул үндэр нанатай зонно хүнээгээ ябагты. Жэшээлбэл, хөөрөлдээжээ байхыа сагтаа, заабол нанатай хүнээгээ нанамжа шагнаад алахаа хэрэгтэй. Эрдни-Хайлан Галанхийн гэжээ дборомбо-ламын "Бэлгийн толи" ном соо энээн тушаа уншажаа болоно. Олон хүгэдээ айл ури хүгэдээ залуушуул үндэр нанатай зонно хүнээгээ ябагты.

Үхижүүдээ бага наананаа яжал хэжэ нургаха хэрэгтэй. Ажал худалдээрийдэй дүршэлгэх хүн ханашье ядажагүй. Ури хүгэдээ хэлэн, соёл культураяа мэдэж ябахаархы хүмүүжүүлжээ хэрэгтэй.

НУРАЛСАЛАЙГАА ЭХИН БУУСАДА ЭРЬЕН ҺӨӨРГӨӨ БУСАХАДАА...

"Аргатын дундаа нургуули түгэсхийн эөрнай эгээ 30 жэл үнгэршээ. Хамтадаа нургуулингаа эжтэй гое ханаа" угэргээн хүн бүхэнэйнай ажабайдал эдын хугасаада наалаатан хубилашье, эхин мэдэсээ угэргээн эрхим хүндэтэ багшанаараа бидэ мартадаггүйбид", гээд, буряадай гүрэнэй университетэд доктор, хэл бешэгэй эрдэмийн кандидат Светлана Алексеевна Ошорова тэмдэглээ. Хурамханай аймагт Аргатын дундаа нургуулийн 85 жэлэйнгээ ойн баяр утхахын үмэн тус нургуули 1979 ондо түгэсхийшэд нургуулида нуруан сагаа дурсан наанан:

Чимита Хубисхаловна Эрдийнеева (Ринчино), Аргатын эхин классуудадаа багша:

- Аргатынгагаа нургуулийн богохоо анхаа удаа алхан орохомдтай, Ирина Ильинична Хобракова бидэниие угтанабажа, "а" үзэгээ нургаг...

Любовь Дулмацыреновна Аюшина, Семашкин изрэмжээд Республикин эмзэлтийн газарийн Азээд зэрэгийн медсестра:

- Хоёрдохи классстамай Вера Семеновна Семейчикова (Гинчина), Аргатын гагаа. Математикин багша Вера Гармаевна Раднаева (Аханаева) дүрбэдэхи антихаа юнээдэхидээ оротойн манай классын хүтээбрэлжээ ябаа. Цыдынжап Санжижапов Юрий Будаев хоёрний хожомлын багшынгаа мэргжэл шэлжээ, буряадай багшнаар дээдээ нургуули түгэс хөөд нургуулида физикэ болон математика заанаар:

Чирип-Жалсан Содбоевич Ламуев, МВД-гэй майор:

- Дугар Табитуевич Бубеевэй билэ анхаа түрүүшний выпуск болонбоди. Няяхана дээдээ нургуулияа дүүргэжээ ерээд, бидэнэй классий хүтээбрэлжээ болонбон.

Софья Тыкеевна Содномогваагай бидэндээ буряад хэлэ болон литература эрхимээр заананайны бодог гэршээ - түрган шабын багшынгаа мэргжэлээ замыедахаа хо юм. Намнаа гадна Светлана

Алексеевна Ошорова (Аюшина) арадай улыгэр - "Гэсэргэ" шэнжээжээ, канцлерийдэй нэрээ зэрэг хамгаалаад, мүнөө БГУ-да гүн удхайтадаа буряад арадай аман зохойлоо таажа байна. Хандаа Гомбоевна Сундуева (Очирова) буряад хэлэ болон литературын багшын мэргжэл абанхай.

Будаев Юрий Дмитриевич, Хорин дундаа нургуулийн физикин багша:

- Тог бодолгын болон физикин оньшнотой онсо наананаар танилцуулсан классаймийн хүтээбрэлжээ Вера Гармаевна даа баярые хүргэмээр. Юундээ гэхэд, багшын гагаа ашаар, мэргж

Алексеевна Ошорова (Аюшина) арадай улыгэр - "Гэсэргэ" шэнжээжээ, канцлерийдэй нэрээ зэрэг хамгаалаад, мүнөө БГУ-да гүн удхайтадаа буряад арадай аман зохойлоо таажа байна. Хандаа Гомбоевна Сундуева (Очирова) буряад хэлэ болон литературын багшын мэргжэл абанхай.

Жээз шэлжээ, наанайнгаа харгыа тодоруулаади.

Хандаа Гомбоевна Сундуева (Очирова), БГУ-гай физикотехнический факультетийн лабораторийн худалмэрилэгэш:

- Аргатынгагаа нургуулийн бухыдээ 22 хүхүүн түгэсхийээ бэлэйди. Олонхи зомийн мүнөө дээрээ дээдээ нургуулдай, наин мэржэлтэй болонхой. Манай класс хододоо эбтэй зетгэй байгаа. Илангайа янза бүрийн хэмжээндээ эдэхигүйгээр оролцогод онсотой нэн. 6-дахи болон 7-дохи классуудадаа, манай класс хэзээдэшье, алишье талаараа түрүүшүүлэй тоодо ябаяа. нуралдаадаа, спортоор бээс нориходоо, соёлын хэмжээндээ хабаадаадаа, түрүү зэрэгдээ нэмдэгээ. Эбтэй зетгэйгээр хамтадаа колхозий худалмэрийдээгээр хамгаалаадаа. Хубудийн угаа наананаар зурагчийн хүчээр зурагчийн хамтадаа зурагчийн хамтадаа. Мүнөөшье хүрэгээр зурагчийн хамтадаа зурагчийн хамтадаа. Басагадай дуулажа, хатархаа абыяастай бэлэй.

Дугарма Дашиевна Санжиковна (Ламажапова), Ревизионно-контрольной комиссии управлениин түрүүлэгэш:

- Нургуулингаа хамтадаа угэргээн үзэгээ зон түрэхийдээ бэлэдэдээ нургуулдай, наин мэржэлтэй зетгэй, бээс бидээ хамтадаа зурагчийн хамтадаа зурагчийн хамтадаа. Хододоо эбтэй зетгэй байгаа. Илангайа янза бүрийн хэмжээндээ эдэхигүйгээр оролцогод онсотой нэн. 6-дахи болон 7-дохи классуудадаа, манай класс хэзээдэшье, алишье талаараа түрүүшүүлэй тоодо ябаяа. нуралдаадаа, спортоор бээс нориходоо, соёлын хэмжээндээ хабаадаадаа, түрүү зэрэгдээ нэмдэгээ. Эбтэй зетгэйгээр хамтадаа колхозий худалмэрийдээгээр хамгаалаадаа. Хубудийн угаа наананаар зурагчийн хамтадаа зурагчийн хамтадаа. Мүнөөшье хүрэгээр зурагчийн хамтадаа зурагчийн хамтадаа. Басагадай дуулажа, хатархаа абыяастай бэлэй.

Дугарма Дашиевна Санжиковна (Ламажапова), Ревизионно-контрольной комиссии управлениин түрүүлэгэш:

13

№30(639)

Гам
гуламга

Мнение литературоведа

Фольклорные и поэтические вариации на тему "Тээгэ, Тээгэ"

Тээгэ (по-монгольски тойго) - обряд приучения коровы к теленку, верблюда к верблюжонку, овцы к ягненку. Песня - заговор восходит к обрядовой поэзии. У монголов и других народов есть обычай петь негромкую, задушевную песню, когда только что разродившаяся овца отказывается от своего ягненка, чтобы пробудить в ней материнские чувства. Думается, что песня тээгэ, восходя к обрядовой поэзии, вбирает в себя также элементы заклинания. Древние песни-заговоры, песни-заклинания, носившие магический характер, относятся к протяжной песни.

Обряд тээгэлэх в балдаевской записи бычок воспевается как будущий защитник. В записи Д. Ульзытуева и в переводе Б. Дугарова [Дугаров, Алтаргана] приводятся различные варианты песен. В наимаскаревском тексте ключевые образы собраны воедино, дается наиболее полный фольклорный вариант. Завершает цикл "Сэдыхэлэй дуун", "Песня души" Д.-Д. Очирова, где название стихотворения открывает символическое значение песни.

Тээгэлэх из фонда С. П. Балдаева. Шаманство, № 501/555а, записано от Шогоя Хамарханова, с. Еланцы.

Хүхэ ногоон ургаха
Хүхэ дэлэншин дэлбэрхэ,
Ута ногоон ургаха
Урагн үүнший дэлбэрхэ,
Мөрнөөр гэртээ ерхэдэшни,
Хэн шамайе угтхаби?
Улаан буруу угтаг, угтаг!
Мөрнөөр бэлшээрэдээ
гараадашни,
Хэн шамайе дахахаби?
Хара буруу дахаг, дахаг!
Дэлэнгышни дэлбэрхэдэн,
Хэн хүхээ буулгахаби?
Улаан буруу буулгаг, буулгаг!
Урагыши гоожоходонь,
Хэн хүхэхби?
Хара буруу хүхэг, хүхэг!
Талада бэлшээрэдэшни,
Шоно нохойн ерхэдэн,
Хэн шамайе аршалхаби?
Улаан буух аршалаг, аршалаг!

Песня тээгэ нашла отражение в творчестве многих бурятских поэтов. Первым обратился к этой песне Х. Намсараев. Стихотворение Х. Намсараева "Хониной дуун" "Песня овцы" опубликовано в 1930 году.

Хабарай хахир үедэ
Халзан сагаагша хонин
Хун халзахан хурьгая голобо.
Дун сагаан шудэтэй,
Аунгинама найхан хоолойтой
Сэбэр сагаан эхэнэр
Абхуулха гэжэ дуулаба,
Аба эжин тангилхан,
Арбан гурбан нахатай
Аюша хүбүүн хүзүүдээ,
Тээгэ гэжэ эхилбэ,
Хурай гэжэ зандарба..
"Хадайн саан хайланал даа,
хахинах найрам урданал даа,
хайланга шубуун ерэблэд даа,
хабарай хара наалхинда
хажуудашни юунши хэбтэхэд даа.
Тээгэ! Тээгэ! Тээгэ!
Хүхэ ногоон ургахал даа,
Хүбүүн модон намаалхал даа,
Хүхэ шубуун донгдохол даа,
Хүхэнши дэлбэрхэл даа,
Тэрээнинеши юунши хүхэхэд даа!
Тээгэ! Тээгэ! Тээгэ! Тээгэ!

[Намсараев, 1958]

Б. Дугаров перевел стихотворение, сохранив авторскую стrophicу и пунктуацию; перевод, скорее, вольный, сохранены только ключевые образы. При сокращении повтора тээгэ текст на одну строку сократился, и тройной фольклорный концевой повтор мысли "кто с тобой будет, кто тебя встретит и кто будет тебя сосать" в переводе приобретает определенную поэтическую форму, более привычную "русскому слуху", как, например, дополнительное "кто за тобой пойдет" заменяет повторяющуюся фразу "кто будет тебя сосать". Но в итоге хотелось бы подчеркнуть, что специфика эстетической доминанты каждого языка в песенных фольклорных текстах, по выражению А.Н. Веселовского, "принадлежит двум различным обобщениям" [Веселовский, 1840]. Поэтому скрытый в формуле пласт народных представлений в переводе идентично выявить почти невозможно. Как мы видим, все варианты тээгэ и в фольклорных, и в литературно обработанных текстах состоят из традиционных формул, и заслуга Б. Дугарова в том, что он сохранил в переводах специфически традиционный смысл оригинала, а главное, задушевную интонацию песни.

Буряад үнэн

30.07.2009

№30 (21724)

Дүхэрэг

Даша-Дондод ОЧИРОВ

СЭДҮХЭЛЭЙ ДУУН
Дэлэнгүй хурьгалаан зуна
Хурьгаа абаажа угэдэгтүү юм.
Хурьгаа голонон хонин
Дэлхийн нэгээ татаа юм.

«Арадуудай эсэгын» амидаа,
Хирсийн дэнгэй гэрэлдэ,
Хурьгаа голонон хонин
Хараадаг һэн эжээ:

«Шоройдо здуулэнши
Шахаахаа яана?
Янаа сайнанши
Яндархан юм?»

Зүблэлтэ засагай хоёр
тулганы -
Энэ нийтийн зуна эхэ хоёрни
Ямар хатуу сагай үнгэрхээ
байныень

Яжа мэдэхэб?

«Нюдөө шэргээнши,
Юундэ яндарна?
Умайгаа хатаанши,
Абахаа яана?»

Дэлэнгүй хурьгалаан зуна
Хурьгаа абаажа угэдэгтүү һэн.
Амаралтагүй ажаллаан эхэм
Аршаанд амаржга угэдэгтүү һэн.

Хайрата хоёром бэлшээрийн
хахалагдаад,
Кукуруза таригдаха.
Харгашан үнэзшийн алагдаад,
Колхоздо тушаагдаха.
Дуун түрөө юм гү, зүрхэндэнь:
Дуугай болоод, эхэм нэгтээ
Угаар татаа һэн:

«Тээ-ээ-гэ!
Тээ-ээ-гэ!
Дэлэн шинийн дэлбэрхэл даа,
Ургы ногоон ургахал даа,
Тээгэ, тээгэ, тээгэ!
Хүхэ ногоон ургахал даа,
Хүхы шубуун ерэхэл даа,
Тээгэ, тээ-э-гэ, тээ-э-гэ!» -
Дуун түрөө юм гү, зүрхэндэнь?

Хурьгаа гансатаа хэрэгшээжэ,
Хурьгандыа хонин мэхэйрэжэ,
«Янаа сайнанши» яндархай
мартаажа,
Шоройдо здуулэнши»
шахбахаа.
Тулгагүйхэн баархаяа үнэрдэжэ,
Туллуурхан бээшьең долёббо.

Тээгэлэн дууен дуурягаад,
Тэнэг хонин сэдыхээ бэлэй:
«Хадын ногооной халюурхада,
Харинан шубуунай бусахада
Хойнооомни хэн дахахаа бэлэй,
Хоёрхон хүхьем хэн хүхэх
бэлэй?»
Тээгэлэн дууен дахаад,
Тэнэгхэн хониндол уяраад,
Дуунай хүсэндээ этигээд,
Дуулажа нураа бэлэй.
Дуугай болоо һэн эжээ

нэгтээ -
Дуун түрөө юм гү, доссоны?
Хараан нюдэднөөн нулимса
дүнхад,

Хасараары доошоо урдаа бэлэй:
Харинан шубуудай бусахада
Ханилхан гансаны наандадаг
бэлэй.
Хадын ногооной халюурхада,
Хосорон ахань үзэгдээг бэлэй.
Хүхы шубуунай донгдоходох,
Хамтаа багадаа наадаан,

Алирна майно, аргал түүлээн
Түрэлэйн түнээ шарийн
үзэгдээг һэн.

Хүхэ ногооной ургахада,
Хардалгдаа ороожо, «дайсан»
гүүлээн,

Хойто хизаарты һүүлдэн
сүүдэлэгдээг һэн.

Хайрата нагасан
зүүдэлэгдээг һэн.

Хуутай табихаа болоо һэн
эжим нэгтээ -
Хурьгаа абаа юм гү, мунаг зуна?
Дуугай болоо һэн

эжим гэнтээ -
Ауун түрөө юм гү, сэдыхэлдэнь?

«Тээгэ, тээгэ, тээгэ!
Ошонон шубуунай бусахада,
Урдаааш юунши утхахада?

Угаа юлаан хүхьеш
Юунши хүхэхэд даа?

Тээгэ, тээгэ, тээгэ!»

«Ошонон шубуунай бусахада
Үншэрэн сэдыхэлш нэргэхэ даа.
Хадын ногооной халюурхада
Сагай шэнжэ найжарха

даа, - гэжэ

Тээгэлэн дууен дахаад,
Тэнэг хониндол уяраад,
Дуунай хүсэндээ этигээд,
Дуулажа ороо бэлэй.

Мелодия песни становится символическим выражением вдохновенного порыва поэта, рождающим духовную силу.

"Песня чабанки" - первое оригинальное собственное произведение на эту тему, где фольклорные образы востребованы для подтверждения художественной концепции автора. Если у Х. Намсараева в песне явная фольклорная интонация, текст полностью семантически повторяет оригинал, то в стихотворении Д.-Д. Очирова присутствуют основные элементы песни, и на фоне этой песни душа, тронутая песней, развертывает образную картину жизни герояни. В просветленной душе рождаются подвижные, как бы передающиеся картины горестей и радостей жизни, где сочетаются экспрессивные соотношения: наев - горести жизни, музыка - окрыляющая сила.

Рефреном в песне повторяются две мысли: первая, Дэлэнгүй хурьгалаан зуна /Хурьгаа абаажа угэдэгтүү юм/ 'Ягненка отвергла, без молока облыгнувшись /худосочная овца-первогодка - отвергают детей в основном самые замученные матери. И вторая, Тээгэ, тээ-э-гэ, тээ-э-гэ! /Дуун түрөө юм гү зүрхэндэнь? / Тээ-э-гэ-э! Тээ-э-гэ-э! Тээ-э-гэ-э! / Родилась ли песня в сердце матери?' Задушевная песня матери может растопить любое замученное сердце. Протяженность и особое значение мелодии древней песни поэт показал через графическое оформление, "глупая овца" может восприниматься не слова, а сердечное тепло песни.

Л.С. ДАМПИЛОВА,
доктор филологических
наук, зав. отделом
фольклористики и
литературоведения
ИМБИТ СО РАН.

30.07.2009

Бүряад түнш

№30 (21724)

Дүхэргүй**ЧУЛЗЧУР**

14

№ 30 (639)

Нютагай домогууднаа

ГАЛСАН БААБАЙН ШЭДИ

Хөхийн умай руу хургануудаа хэжэ, хэсэг хэсэгээрхэй эбдэжэ гаргадаг байгаа.

Баа дайн дундуур болонон нэгэ ушар. Энэ эхэнрые Должод гэж нэрлэв. Хээлийн, түрэхэд, түрэхэд, шандын аргалжа, таримдаажа эмшэлэн эдгээнэйн байха. Хүл гарай шарха хабдарые тарни уншажа үдеэгээд эдгээдэг нэн. Хухарран хүл гарай яйне газаанхаан эблүүлжэ, эльбэжэ, хүнэй хурганхаа наришагаар modo шуулажа, хухарран хүл гарай яйне (мүнөөнэйхөөр гипсэдэхэн мэтэ) шангаар тойруулжа уядаг нэн. Эмдэрхэн янанай эблэрхэ болзор хүснээд, хабдараин үгы болоходо, уянан модонуудаа баахадан, хухарран тэмдэгшигэйгээ эдгээнхэй байдаг нэн.

Зэдэн аймаг, Шанаа, Тамча талаанаа - Юрөө тойирожо байнаа нютагууднаа, холыншье аймагууднаа эдгэдэггүй үбшэнтэй зон ердэг байгаа юм. Хүнэй эмдэрхэн янай эблүүлхэнэйн гадна, элдэб модонуудай шэлбүүнхүүдэй аршаанд орууллаа, хони ямаанай аархаа үбшэн хүнин оройж, эльз бөөрьин табижа, дотор үбшэнүүдээ эдгээдэг нэн.

Гадна үхидүүнэй умай соогоо түрэхэ сагай ерхэдэ, буруугаар хэбтэхэ ушартга газаанхаан эльбэжэ занадаг, үхидүүн эрьехэ, зүбөөр түрэдэг ушарнууд олон нэн.

Бальжит гэже эхэнэрэй нүхэринь дайнхаа шархатаад ерхэн юм. Нүхэрэйнгээ ерхэдэ, энэ эхэнэр түрэхэ болоо. Хээлийн томохон болох байтараа, ямар нэгэн шалтагаан дээрхээ досоогоо гэмтэжэ, амижий болошоо нэн ха. Галсан баабай энэ эхэнэрые «гардажа», үхидүүнен үе үеэринь налаажа гарганаа юм. Гардажа, эндэжэ гаргаха гээшэ иним юм. Үшөө хүснэд бүрилдөөгүй байнаа амижий үрэхэй халуун умай соо олон үдэр «бүтгэн» байха ёногүй. Хүнэй гар хүргэжэдэл «тааншахаа» болоод байха зэргэйтэй. Галсан баабай

юундэшьб зургаадаахи хургаяа тайруулжан

юм. Энэ операциин үүулээр баряаша шадабаринь буурашанни ин элиржэ, энэ яанаа Цыбикжапов Бороодойдо, баа баряаша, дүйтэй хүндэ үгээнэй юм. Бороодой араб гаран жээлж урда наанаа бараа, тээд тэрэ яанаа ондоо хүндэ дамжуулаагүй. Энэйн гайхалтай.

Чагдурова Дариудулма Бороодойн гэртээ угы байхада, иноудаагаар тэрэ янын Бороодийн хүгшэнтэй хараан байна.

Галсан баабай баряаша баахаан гадна мэдэлшэ, хубигаан хүн байнаа юм. Дайн дундуур 50 гаран наатай ябаа. Колхозийнгоо 30-40 хамууршан морицье Орбонгын Адагта хүгшэнтэй харуулаадаг байна юм. Туналагшан арбан хөөртэй Жамбалов Батамунхэ нэн. Миний үетэн намда нэгэтий хэлээн юм. «Галсан баабайн нэгэтий хоёр үдэр үүрийж бодонгуй, гэртэйгээр арын хажууханда унтаан юм. Хээгүүр бэлжээж ябанан морицье эрьеэд өржэдэем, столдоо нуужа, сайгаа уужа нуутараа, «Баруун хойномий шангат тулдаан болохо байна даа, Самбуутайгаа дайралдаагүй, минин ябаад өрбэб», - гэжэ хөхөржэ нуугаа нэн хаа. Самбуунь тэрэ үед плендэг абаат байгаад. Дайнай үүлээр Цырен Дашанима ингэж хөөрдэг нэн: «Байдаанай ойр зуура замхахадаа, манийн пулемётно расчёт амаржа нуугаади. Би нуумга наажан наагад байхадам, Галсан агаагийн зүүндээм харгадаад: «Дашанима, энэ газархаа холодогт, эндэтний снаряд буухаа тэнэрхээ байна», - гэжэ хэлэхэдэн, нүхэдтэе: «Эндэхээ зайлай, бомбо эндэмийн тэнэрхээн, миний хойноноо мүлхигты гэхэдээм, нүхэдийн ойлгожо ядан байтарын, удаашинь болонгүй тэнэрэлгэ боложо, би гансааран расчедхио үлөө нэм. Хада уулын сабдагуудат хүнэй нүнэхэндэ саг ба дайдаа зайд гэжэ байдалтгүй гэдэг. Галсан баабай амгалан гэгшээр нийрсожо байхада, нүнэхэнни холо саагуур ябажа ердэг нэн хаа. Галсан баабайн нүнэхэнни нютагайгаа Дашанима хүбүүнине хүхэлнээбарба гээш. Бүрилдээр байнаа Галсан хүбүүн болохо үйлэх хэргүүдэе үе болоод сошордомоор хэлэжэрхидэг ушарнууд олон байнаа юм. Хубисхал болохын гурэн ондоо болох гэдэг байгаа. 1941 онд урдаа жилнүүдтэй ехэх щүэр шэрүүн дайн болохёө байнаа гэдэг байгаа. «Холоноон манийн айлшад өржэ ябанаа, сай шанажа, шүлэ гаргажа бай», - гэжэ хүгшэндээ захиралга үгэхэдэн, уданшвегүй айлшад оржэ өрхэгээ.

Галсан баабайн зарим тэды, наан соогоо хэжэ, бүтээжэ ябанан үнэн хэрэгүүд тухай эндэ бэшгэдэбэ. Юрөө голой наатай зон энээнигээ гэршилжээ.

**Ким БУДАЕВ,
дайнай ба ажалай ветеран.**

АЙРАГ ХАТАН ЭЖЫН АДИС

Өөдөр тэгүүлэн нууха, дүтэлэн ерэбэлши, байгаалин аяг аашатаа үзэгдэхүүдээ халхалан абахаар бэлэн, тон хоморой, найхан шэнжэлтэй юм.

Энэ хадын хажуудаа нэгэхүүн гансахай ямаагаа наажа, үдхэн наихан нүүрни үлэх салганд ажамидаржа нуудаг нэн гэжэ. Гэрийн аянщадай зам дээр нэн тутаа урагшалдан, хойшлёнд таалд хүгшэндэхүүн бууха, наин сэдхэлтэй, сагаан эдээн хүндэтэй хүгшэндэй айрагын уужа, саашаа замаа үргэлжлэлүүлжээ.

Жэлнуудьшье нүбарин ошожо, хүгшэн сагайгаагаа ерхэдэ аялаа хааб даа. Тээд наихан хэрэг мунхэ. Нютагай нь зон нютагайгаа хүгшэндэй буянтаа үйлэх хэрэг мунхэлжээ, энэ нэрэгүй хададаа Айраг хатан эжыгээ нэрэхүүн бишүү».

Айраг хатан эжы зарим зондоун энэгэнэй дүрсөөр харгаждаг гэдэг. Харин Патайда нуудаг Ирина Геннадьевна Васильева хүхэ торгон дэгэлтэй, наихан шэмэг зүүдхэлтэй эхэнэрэй дүрөөр нэгэтий хараа хүм гэжэ хөөрхэжэ. Тиигээд лээнэйнээс цэдээлэн, 2006 оний ногийр нарада Айраг хатан эжыдээ зориулаан, магтаал-шүлэг бэшгээн туухэтэй.

**АЙРАГ ХАТАНАЙ МАГТААЛ
Дүлээтэ сэнхир хүлэгээрэе
ниийдэн,**

**Дабаагаа дабажа
гарагадамнай,**
Альгандал урин, зөвлэхэн,
Аглагтала нэмжжинурдамнай.

**Хотирхой горхон доромнай
урдана,**
Энхэ талааяа тэжээн
ундалуулна.

**Хүбүү, басага, зээгээ
энхэрхэндэл,**
Эх газараа эльгэлэн тэдхэнэл.

Айраг зүрхэндэе саран,
нүрдэн таанда нүгэдэнэб,
нүзэн байжа нааманшалнаб.

**Аяар дээрхээ уринаар
минхэрэн,**
Адисаа үршөөнэ эхэнэр
бурхан.

**Ажалаа гартаан яягаар дүүрэн
Айраг билтaran гарахаар
блээн.**

**Хатуу сэржэм — айраг
гашуун —
Хоолойем хаха ташабал.
«Уу, тиигээд дуула!» - гээд,
хатан
Угы болон дэгдэшэбэл.**

**Дууланаб мүнөө шам тухай.
Дундартагүй сагаан зээн
тухайш,**
Дурсанал домоглон зон шам
тухай,
Дурданал наихан зан тухайш.

**Үүрэй солбоноор ямаагаа
хаахаар,
Ултэй хайрамал булsha
хайрахаар,
Убгэндэе, хүбүүндээ бээлэй
оёхоор,**

**Үнгэрэгэш наахаа өөрөөш
мэдэнгүйгээр.
Бултын анхаран, гайхаа абарха,
Буруу обёорон, алдууен
захаха,**

**Худанай үнанхаа гаршии
зөвлэн,
Хүдөөгэй тибиндэл, заншни
сагаан.**

**Юрын лэ эхэнэрэй яаралгүй
гэшхэдэлтэй,
Юрэ бусын наихан угалаа
дэгэлтэй.**

**Ородой-Адагай үйлсэд орой
ОНСО нэгээхэнэр харасын
таталай.**

**Халта нааншагтаа нийхэдэл, —
мүнгэтэнхэй —
Хюруутан үнэниний сайж
эхилэнхэй,
Хуад соо сайранаа нарын
толондол,
Хөөрхэн шарайдаш
сэдхэлэши толидол.**

**Айраг хатан эх үйлсөөр
зугаахин,
Юрын хүндэл сэнгэжэ
ябая хаа гу,
Амитадга, хүнүүдээ адистабин,
Юрэл булаг ошожо
ябая юм гу.**

**Хатан Айраг, Патайе адислыт,
наадаг ямаадымны, зэрлиг
Домбие,
Нүрэдэг эшэгдэл, түбшэнтэхье,
наихан нүнэй сэржэмын
тогоогыт!**

**Одоо шамдаа — мүнхэ
нүдэмнай,-
Хатан Айраг — дуран ба...
нүмбэй!**

**Ород хэлэнхэй
Дулмажап АЮРЖАНАЕВА
оршуулба.
Хэжэнгэ.**

Санкт-Петербургын Гүрэнэй театртай оюутадтай уулзалга

ЭТИГЭЛ ТҮРҮҮЛЭЭЛ ЭДИР ЕРЭЭДҮЙН ОДОД

Тээмэндэх хабар 40 жэлэй саана АГИТМИК дүүргээн (2-дохи национальна студиинхий), мунёө мэдээжэ артистнууд болонон Михаил Елбонов, Людмила Аугарова, Дарима Сангажапова, Дарима Батомункуева, Чингис Гуруев гэгшэд үзэсхэлэн гоё Ленинградта нураандаа, бэрхэ багшанараа дурсаха, шүлэгээ зориулжа, «Дүхэригэймний» хуудаанууд дээрэ уншагшадтаа удхалан хөрөө нэн.

Соёлын
министр
Г.Г.Цыпционков
амаршина

Санкт-Петербург (Ленинград) бэлигын үргээ: залтай залуу наан

Наахан Санкт-Петербургын Гүрэнэй театртай оюутад (4-дохи национальна студи) сүт нурадаг нүхэдтээс Улаан-Үдэ ерэжэ, июлиин 22-то, 23-да «Бидэ-артистнууд, хүгжэмшэд, акробадууд, шогтэй зон...» гэгэн концерт-шоугайгаа программа залар дүүрэн хүн зоной, харагшадай, нютагаархидайнгаа урда харуулба.

Урицшалан театртай бага зал соо пресс-конференци журналистнуудай хабаадалгатайгаар үнгэргэгдэжэ, мунёө үедэх эх амжлалтатайгаар, хайн сэргэлэтгэйгээр 3-дахи курсда нураажаа байран бурдрамын академический театртай ерээдүйн артистнууд болохо оюутадай нуралсал, ажануудал (сугтаа Моховой үйлсийн театральна ажабайдал, нуралсал) тухай БГАТД-гэй директор, Россин габыяата артист Д.Н. Сультимов, ахамад режиссер Ц.Д. Бальжанов, курсын хүтэблэрилгэшэ, гол багша, доцент А.М. Зеланд гэгшэд, ехэ нонирхолтойгоор хөөрэжэ, эндэ сугларнан журналистнуудай нонирхол татага.

- 2003 ондо анх хэлээс ректор Лев Геннадьевич Сульфстримтэй баталж, 2006 ондо Санкт-Петербургын академидэ ерээдүй артистнуудаа (национальна студи) нургаха хүсээлэв бэлүүлжэ, 11 бэлигтэй залуушуулэе олон нютагтнаа суттуулжа элгэээн байнабди. Ехэй найн, амжлалтатай нураана гэжэ баярттайбди. Фөнэдүнгөө талаанаа эндэхи- гастролынудые эмхидхэгдээмэн, ерээдүйдэ табигдаха, харуулгадаха дипломно зүжгүүдгээс ерэхэхэрэгтэнтэй түүлхабди, дэмжэхбди, - гэжэ хөөрээн диктортэ, ахамад режиссертэо халуунаар угтажа абаанданаа, иэн түүрүүн театрт хүн бүхэнэй ахарал бзе дээрээс залуу оюутан, багша бүхэн үзэжэ байнадаа баярай үгэнүүдье Арвид Михайлович Зеланд хүргэе, асуудалнуудаа харюусаа. «Олон арадуудай национальна студиинууд Санкт-Петербургын академидэ хүмүүжээ. Гол мэргэжлээс (актерий бэлгэ, хатар фехтовани, дуун...) гадна театрт, киногой, уран зурагай, бусад предметдүүдэй түүхэ мэдэх болоно. Эндэ ерээн ушарнай, гастролынудые ерээдүйн артистнуудаа тон түүнэй байха. Сүтгээ нурадаг нүхэдтэн Санкт-Петербургын «Ая-ганга» жасаа мүнгөөр түүлээдээ гэжэ баяртайбди. 2011 ондо дүүргээн артистнуудай найн дипломно зүжгүүдгэй Россияда хамжан орононой республикын 350 жээй найндэртэг ерэхээ» гэжэ А.М. Зеланд хөөрэбээ.

«Байгалий экономическая форумуудаа национальна кадрнууд тон хэрэгтэй гэжэ хэлэгдээ. Тиймэхээ ехэ инвестиициин ерэхэй байхада, аяншалагшадай тусхай зону боложо байхаа үедэ дээдэ хэмжээнэй, ехэ

шадабаритай кадрнуудаа хэрэгтэй болоно. Эндэ А.М. Зеландын түнхээ. Сүт нурадаг нүхэдтээс ерээнэйн бүрийн, ерээдүйдэ бзе бэедээ тунаатай байха. Гастролынудые дэмжээн Хурамхаанай аймагай гульва Даба-Жалсан Чириповтэ, соёлый таңгай дарга Тамара Монгоевада тон ехэ баярые хүргэнэбди. Ерээдүйдэ найн артистнуудтай болохобди гэжэ найданабди», - гэжэ диктор омогорхон хэлээ.

«Гансал Санкт-Петербургдаа, Москвадаа бэрхэ мэргэжэлтэдэе, хоморой шухагаа режиссер, найруулгые даагшадые нургадаг. Манда Буряадта

монгол арадай дуу ханхинуулаа. Морин хуур дээрэе өөрөө үлгэр түүрээн байжа, Б.Протасов гүйсэдхэб. Энэдэхээтэй, шогтой номернуудаа З.Цыбендоржиев, О.Ранжилова, И.Алексеев, П.Красавина, А.Фомина гэгшэдхабаадаа. Олон романсындууд зэдэлэн байна. Мунёө үеийн хатараан концерт түгэсчээ.

Үнэн зүрхэнэй баярай үгэнүүдье харагшадта А.М. Зеланд хүргэбээ. Ондо ондоо национальна студиинуудаа Ленинградта нураан бэлгитэй артистнууд Георгий Бутуханов, Чингис Гуруев, СТД-гэй дарга, режиссер Владимир Кондратьев, Байр Дышенов, Эржена Жамбалова, Должин Тангатова гэгшэд хани халуунаар оюутадые амаршалаа, зохёхы ажалдана амжалаа хүсөө. Эндэ баал тайзан дээрэе бэлгитэй артистнууд, баал Ленинградта нураан Зорикто Ринчинов, бэрхэ режиссернууд Баярма Жалланова, Эрдзин Жалланов гэгшэдхабаадаа. Буряад Республикин гимнээр концерт нааданин түгэсчэнэн байна.

Ивалгада, Хурамхаанай аймагтаа бэлигээ гэршэлэн оюутадаа, багшанартан үшвэе ехэ амжлтаа, хайн найхийн хүсэе! Театральна режиссерий мэргжээлээр ВСГИК-тэй анхан нураан хадаа оюутадай концерт ехэтэ намдаа найшаагддай. Бэрхэнүүдэдэй дэй, оюутад - ерээдүйн «одод», бэлигээ нэмээхэе артистнууд! Дахин уулзатараа!

Бэлигма ОРВОДОЕВА.
Дулма БАТОРОВАГАИ фото-зургууд.

оройдоол 4 мэргжэлтэй режиссер, тэрэ тоодо аха заха Ф.С. Сахиронын оролсоно. Наахан уран зурааша (найруулгые даагшадаа) нураажа, маңдаа бусаса. Эдээ залуушуулай репетици харааб, хайн, бэлигтэй артистнуудтай болохо байхаа гэжэ баал найданаб» гэжэ ахамад режиссер тэмдэглээ.

БЭЛИГТЭЙ, ШУРАН, ХҮХЮУТГЭЙ
Залуушуулэе, оюутадые нуруулжэ, сабхоруулж, нугаруулж, сабшадажа, бусад аргаар бээс нориход, нугарха түхэлнуудтэе нургажа байдаг курсын багша Анатолий Анатольевич Черных Улаан-Үдэ ерэжэ, ерээдүйн артистнуудтаяа концерт-шоугайгаа (нуралсалай) программа харагшадай ахшаралдаа дурадхаяа.

Түүхэнд хубидаа бэрхээр сабшададаг (фехтовани), хүнгэн солбоонор нүрэдэг, эрьеядэдэг залуушуулэе, театральна этодүүдэй харабади. С.Ендонов, Д.Тутугова - бэрхэе акробадууд байна. Утаа модотойгоор тэмсэхэ, напшалдахые харууллаа. Харагшадые хүхээндэй номернууд олон байгаа. Буряад хатар, ёхор, гоё дуунуудые эндэ сугларагшадай анхаралдаа дурадхаба. Эдээб жанрай дуунууд зэдэлээ. Ивалга тоонтотой Лосолма Бальжинимаева

Для Вас и
вашей семьи
достопримечательности

ДИМЧИГ-СҮМЭ (ХРАМ ВЕЛИКОГО БЛАГА), в переводе - Храм Димчига, главного хозяина на горы Алханай.

СЭНДЭМЭА (ЛЬВИНОЛИКАЯ ДАКИНИ) - хранитель буддийской веры и одновременно женского начала.

ҮҮДЭН-СҮМЭ - СКАЛА ХРАМ ВОРОТА. Жемчужина Алханая, естественная арка, образованная процессом выветривания.

ПРИГЛАШАЕМ ПОСЕТИТЬ АЛХАНАЙ

ДОРЖИ-ПАГМА - Алмазная царевна - супруга «хозяина» Алханая Димчига.

ОЧИЩЕНИЕ ОТ ГРЕХОВ - естественное нагромождение обломков скалы, при прохождении которого человек очищается от грехов.

ЧРЕВО МАТЕРИ (ЭХЫН УМАЙ) - богиня, дарующая детей.

НАРА-ХАЖАД - скала с обширной расщелиной есте-

ственного происхождения. Иногда там раздается музыка, а сквозь расщелину происходит приток космической энергии при медитациях.

ВИЗИТНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЦЕНТР

Аршан - оздоровляющий и дарующий силу.

К вашим услугам: спортивные площадки, позные и т.д.

В стоимость путевки входят:
Проезд в обе стороны.

Проживание в коттеджах, кемпингах-юртах.

Экскурсия по Алханай.

Заезд в Агинск, Агинский дацан.

Тел.: 30-91-73.

Туристическое агентство
«ФЛЭШ»